

תקנת רבן שמעון בקינים

יעקב מתלון

משנה כריתות (א, ז): "האשה שיש עליה ספק חמשה זיבות וספק חמשה לידות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה. חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, והשאר עליה חובה. מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינרי זהב. אמר רבן שמעון בן גמליאל: המעון הזה, לא אלן הלילה עד שיהו בדינרין! נכנס לבית דין ולימד: האשה שיש עליה חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה. ועמדו קינים בו ביום ברבעתים".

ראשי פרקים:

הרישא של המשנה

נכנס לבית דין ולימד

שיטות הראשונים

היחס בין תקנת רשב"ג לדברי תנא קמא

שיטת רבנו גרשום וסיעתו

שיטות הרמב"ם והראב"ד

תקנת רשב"ג כתקדים הלכתי

הערות במשנה

רבן שמעון בן גמליאל

עמדו קינים בו ביום ברבעתים

הרישא של המשנה

יולדת חובה מוגדרות "מחוסרי כפורים" (משנה כריתות ב, א), ועד שיקרב קרבנן אסורות באכילת קדשים (משנה נגעים יד, ג). "ומן הכתוב בתורה (ויקרא טו, כט; יב, ו) יתבאר לך שקרבן הזבה אינו אלא שתי תורים או שני בני יונה, וכן היולדת לא תהא חטאתה אלא עוף" (לשון הרמב"ם בפירושו למשנתנו).

לאור זאת מתבררת הרישא של המשנה:

“האשה שיש עליה ספק חמש זיבות וספק חמש לידות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה. חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, והשאר עליה חובה.”

נקדים דין הוודאי לדין הספק, ונתחיל במשפט השני [התנא פתח בספק משום שהוא מונה והולך את אלו ה"מביאות קרבן ואינו נאכל" (ממשה ד)]: **“חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, והשאר עליה חובה.”** במקרה זה, חמש לידות ודאיות, ריבתה התורה **“זאת תורת היולדת”**, כך דורשת הגמ' (כריתות ט): **“יכול תביא על הלידה שלפני מלאת ועל הלידה שלאחר מלאת קרבן אחד לשניהם? ת"ל (ויקרא יב, ז) זאת”** (ונראה שזיבה לומדת מלידה, וכן משמע קצת בתו"כ). לאור זאת, ברור למה **“השאר עליה חובה”** ואין די בקרבן אחד. ולמה כדי לאכול בזבחים די לה בקרבן אחד? מסביר הברטנורא: **“שהרי הקרבן הזה לטהרה בא, הרי הוא כטבילה, שאם נטמאת האשה כמה טומאות - טבילה אחת עולה לכולם, אף קרבן זה כן”** (המקור להשוואה בין הקרבנות לבין הטבילות הוא בגמ' כריתות ח, ע"ש).

נחזור לרישא דרישא, העוסקת בספק: **“האשה שיש עליה ספק חמש זיבות וספק חמש לידות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה.”** למה אין השאר עליה חובה? נביא את דברי הברטנורא: **“לא הצריכה חכמים להביאן, שאף האחת בקושי התיירו להקריב ספק מליקת חולין למזבח, אלא שאם לא כן אין לה תקנה ליטהר בקדשים”**. שקרבן זה שהיא מביאה הוא **“חטאת העוף הבא על הספק”**, ואינו נאכל, והבאתו היא בדוחק, ולכן אמרו שתביא רק אחד, להתייר בקדשים (עיין רש"י כריתות ז: ד"ה מביאה קרבן ורשב"ם ב"ב קסו. ד"ה ואין).

היכי דמי ספקי זיבות וספקי לידות? כותב הרב מברטנורא: **“חמשה ספקי זיבות - ספק זיבה הוי כגון טועה שראתה שלשה ימים ואינה יודעת אם בימי נדתה אם בימי זיבתה (עיין ערכין ח). מביאה קרבן ואינו נאכל. וספק לידה - הוי כגון הפילה ואינה יודעת מה הפילה”**.

נכנס לבית דין ולימד

כאן מביא התנא מעשה: **“מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינרי זהב. אמר רבן שמעון בן גמליאל: המעון הזה! (שבועה, רש"י) לא אלן הלילה עד שיהו בדינרין! נכנס לבית דין ולימד: האשה שיש עליה חמש לידות ודאות, חמש זיבות ודאות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, ואין השאר עליה חובה.”**

בהשקפה ראשונה נראה שכך היה המעשה: הקינים בירושלים היו יקרים מדי, ורשב"ג לקח על עצמו את הטיפול בבעיה. אחרי הכרזה דרמטית, שעל משמעותה אנו צריכים לעמוד, ירד מחיר הקינים פלאים, "ועמדו קינים בו ביום ברבעתים".

שיטות הראשונים

מה בדיוק תיקן רבן שמעון בן גמליאל? יש שיטות אחדות בראשונים בהסבר התקנה ותוקפה.

א. עקר דין תורה: רש"י בכריתות (ח. ד"ה נכנס): "אע"פ שהיקל על דברי תורה - עת לעשות לה' הוא, שאלמלי לא ימצאו יחדלו מלהביא אפילו אחד, ויאכלו בקדשים בטומאת הגוף". כן כתב גם הרב מברטנורא בפירושו למשנה.

שתי דרכים יש בהסבר שיטה זו:

הדרך האחת (כספ-משנה בהלכות מחוסרי כפרה א, י, בהסבר שיטת הראב"ד) - רשב"ג עקר לגמרי דינא דאורייתא, ותיקן לדורות שאין השאר עליה חובה, "כדי שאם לעתיד לבא יתייקרו לא יבואו להמנע מלהביא כלל" (לשון הכס"מ שם). כיצד יכול רבן שמעון לעקור דבר מן התורה? משיב הכס"מ: "ויש רשות ביד בית דין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, כדאמרינן בפרק האשה רבה (יבמות דף צ.ז)".

הדרך השנית - מדובר בהוראת שעה, לתקופה מסוימת בלבד, ולאחר שהוזלו הקינים חזרו ב"ד להורות כדברי ת"ק - "והשאר עליה חובה". כך מבינים כס"מ ולח"מ (הל' מחוסרי כפרה שם) בפשטות את דברי רש"י.

ב. הקל אך לא עקר דין תורה: תוס' בכריתות (שם ד"ה נכנס): "נראה שלא היקל על דברי תורה, אלא לטבילות מדמי לה לגמרי, דאי מחוייב חמש טבילות - כיון דטבל ליה חדא אין צריך לטבול עוד". שיטה זו מבאר הראב"ד בפירושו לתורת כהנים (תנ"י ג, ז): "הרי היא כאשה שנטמאת טומאות הרבה - אע"פ שחייבת לטבול בכל טומאה וטומאה בזמנה, דטבילה בזמנה מצוה (נדה ל). ואינה רשאה להשהותה - אעפ"כ אם עברה ושהתה טובלת טבילה אחת לכולן והיא טהורה. אף קרבן זה, כיון שאינו בא לכפרה אלא להכשירה בזבחים - הרי היא כטבילות, ומביאה קרבן אחד, והשאר אין עליה חובה. ובתחלה כמו כן היה דעת החכמים כן, אלא שלא רצו לגלות מפני הפשיעה, כדי שלא תפשע ותשהא קרבנותיה כדי להפטר בקרבן אחד. וכיון שראו הדוחק שנדחקו ביוקר הקינים - גלו את הטעם ולמדו אותו בפרהסיא".

נראה שגם הפירוש האחרון בריטב"א (ב"ב קסו. סד"ה מעשה) מכוון להסבר זה, שכן כתב: "ויש אומרים דאפי' לרבנן אין השאר עליה חובה מן התורה אלא רשות, ורבנן עשאוה חובה להחמיר עליהם, וכשהוקרו קניין בא רשב"ג ולימד לאוקומא אדין תורה. וכן היה מפרש הרב הר"ם (הכוונה לרא"ה; מהדורת מוסד הרב קוק)". [עם זאת, יש להעיר על הבדל אחד אפשרי: בעוד שהראב"ד מסביר שבתחלה החכמים "לא רצו לגלות" את ההיתר, הריטב"א כותב "ורבנן עשאוה חובה להחמיר עליהם", משמע שבתחילה נמנו וגזרו ממש לחיוב.]

ג. איים בלבד ולא למעשה: הריטב"א מביא (שם): "ויש שפירשו דרשב"ג כרבנן ס"ל, אלא שדרש כן כדי להפסיד למוכרין בלבד, והיה אומר השוו זביניכו ואי לא דרישנא לכו הכי, כההיא דאמרינן במסכת סוכה (לד): ובמסכת פסחים (ל). כלומר, רבן שמעון לא תיקן שום דבר, ורק רצה לאיים על סוחרים הקינים (ע"ש בריטב"א שדוחה פירוש זה).

ד. פרסם מה שת"ק אמר: שיטה מקובצת בכריתות (ח. אות טו בהשמטות, בפירוש שני בשם תוס'): "ד'אין השאר עליה חובה' למונעה מאכילת קדשים, לפי שהיו נוהגין קודם תקנתו שלא לאכול (בקדשים) עד לאחר הבאת כל קרבנותיה, לפיכך היו נמכרין הקינים ביוקר, ולפי שהיו העניים נמנעין מלהביא לפי שלא היה סיפק בידן - לפיכך תיקן לאכול בקדשים אחר הבאת קרבן אחד". פירוש זה משווה את דעת רשב"ג עם דעת ת"ק, ולפיו מה שאמר רשב"ג "ואין השאר עליה חובה" אינו אלא ניסוח אחר למשפט "מביאה קרבן אחד ואוכלת בקדשים" שאמר ת"ק, אבל לענין החיוב להשלים שאר הקרבנות לא התייחס רשב"ג, ומודה לת"ק שיש חיוב להביאם.

ה. כנ"ל, בשינוי הגרסה במשנה: רבנו תם (תוס' ב"ב ריש קסו, מובא גם בשיטה מקובצת בכריתות שם ובראשונים נוספים): "ובספר רבינו תם מצאתי במשנה כריתות במילתיה דרבן שמעון בן גמליאל 'והשאר עליה חובה', ומתחלה היה כתוב 'ואין השאר עליה חובה', ומחק 'ואין'". ולגרסה זו, המשווה את דברי רשב"ג עם דברי ת"ק, ההסבר במשנה הוא כמו בפירוש הקודם - רשב"ג לא חידש הלכה אלא רק הודיע את ההלכה הקיימת שלאכילה בקדשים די בקרבן אחד (אבל ודאי שהשאר עליה חובה). תוס' כותבים שיש דוחק בזה, מפני שהוא נוגד את הנוסח שבכל הספרים (ועיין באר שבע לכריתות ח.).

היחס בין תקנת רשב"ג לדברי תנא קמא

לאור ההסברים הללו, יש לבאר מהו היחס בין דברי רבן שמעון לבין דברי ת"ק. וכן

יש להתייחס לדעותיהם של תנאים אחרים בנושא זה. שהרי כבר העירו הראשונים (תוס' ב"ב קסו. ד"ה ה"ג נכנס, ועוד) שלכאורה הוראתו של רשב"ג מנוגדת לכל התנאים שהוזכרו סביב נושא זה. במשנה הקודמת חלקו בית שמאי ובית הלל לגבי אשה המפלת אור לשמונים ואחד ללדתה, ושווים שהמפלת מיום שמונים ואחד והלאה חייבת להביא שני קרבנות, כת"ק דמתני' דאמר "והשאר עליה חובה". וכן רבי יוחנן בן נורי ורבי עקיבא החולקים בברייתא בגמ' בחיישינן לפשיעה - מסכימים שהשאר עליה חובה. וכן תנא דברייתא בגמ', דדריש לה מקרא (ט), דקאמר: יכול תביא על הלידה שלפני מלאת ועל הלידה שלאחר מלאת קרבן אחד לשניהם? ת"ל (ויקרא יב, ז) זאת. - וזה לכאורה ממש היפך דברי רשב"ג. ומכאן נקשה עוד: תינה תנאי, דרשב"ג תנא ופליג, אבל מה יעשה לקרא ד"זאת" הנ"ל?

עוד הקשו הראשונים (תוס' ב"ב הנ"ל): מעשה לסתור?! ת"ק אומר "והשאר עליה חובה", ומביא מעשה שמלמד "אין השאר עליה חובה"!

ובכן, נראה שלהסבר הראשון, שרשב"ג עקר דין תורה (אם לשעה ואם לדורות), דברי רבן שמעון בעיקר הדין אינם חולקים על דברי ת"ק, אלא שהיה צורך לרשב"ג לעקור דין זה, למעשה. התנאים הנ"ל חולקים אליבא דת"ק שדיבר לעיקר הדין (עיין בס"מ הל' מחסורי כפרה א, ח).

להסבר השני, שרשב"ג העמיד את ההלכה על דין תורה, נראה ג"כ שאין מחלוקת בדינא דאורייתא, שאין השאר עליה חובה, דומיא דטבילות, והחילוק בין רשב"ג לבין ת"ק הוא בדינא דרבנן בלבד (עיין מה שהבאנו לעיל מהראב"ד בת"כ ומהריטב"א).

ולהנך שני הסברים, שיש חילוק בין דברי ת"ק לדברי רשב"ג למעשה, יש ליישב האי מעשה דרשב"ג, שלכאורה הוא מעשה לסתור. אולי המעשה בא לסייע רק לדין הראשון - "מביאה קרבן אחד ואוכלת בקדשים", אך לא לעניין אם השאר עליה חובה, שבוה חלוקים ת"ק ורשב"ג. אי נמי המעשה מסייע רק ברובד שלעיקר הדין, שבוה אין הבדל בין ת"ק לרשב"ג. כלומר, המשנה משמיעה את הדין כפי שהיה מקובל ונהוג, והמעשה מלמדנו התפתחות שחלה בדין זה בימי רשב"ג, שהוצרך לתקן בו תקנה (בדומה למה שאומרת הגמ' [נדרים סו. ערכין יט. ועוד רבות] חסורי מחסרא וכו'. וקצ"ע).

להסבר השלישי ודאי שאין מחלוקת בין רשב"ג לת"ק - כל דבריו של רשב"ג לא היו אלא לאיים על המוכרים כדי שיורידו את המחיר, ולא היתה כאן כל תקנה. גם להסבר הרביעי והחמישי ברור שאין מחלוקת בין רשב"ג לשאר התנאים, שכן

רשב"ג לא הקל עליה אלא לאכילת קדשים, ואדרבה, ההלכה שברישא שפיר מסתייעת במעשה דרשב"ג (עיין שטמ"ק בכריתות ח. אות טו).

נמצא איפוא, שלפי כל ההסברים, לעיקר הדין יש לומר שאין מחלוקת בין רשב"ג לת"ק. ולגבי דעת שאר התנאים (ב"ש וב"ה, ר' יוחנן בן נורי ור' עקיבא) - לשלושת ההסברים האחרונים אין מחלוקת בין רשב"ג להנך תנאי, כיוון שלמעשה אינו חולק כלל על ת"ק. להסבר הראשון והשני י"ל שיש חילוק בין רשב"ג לשאר התנאים, שהתנאים דנים במצב שלפני תקנת רשב"ג ("משנה ראשונה"), כמו ת"ק. להסבר הראשון, שרשב"ג עקר דינא דאורייתא, דברי התנאים הם לעיקר הדין. ולהסבר השני, שרשב"ג ביטל חומרא דרבנן - נראה ששאר התנאים מחמירים כת"ק. לרבנו גרשום שיטה אחרת, המיישבת את דעת רשב"ג עם רבי עקיבא ור' יוחנן בן נורי (ראה להלן בהרחבה).

על ההסבר השני, שרשב"ג ביטל חומרא מדרבנן, יש להקשות מן הברייתא הדורשת מ"זאת" שהשאר עליה חובה (כריתות ט). בשלמא לשאר ההסברים ניחא, שדין הברייתא מוסכם על כולם, לכל הפחות לעיקר הדין; אבל הסבר זה גורס שמעיקר הדין אין השאר עליה חובה, וזה נוגד בבירור את דרשת התנא!

ואולי י"ל דאסמכתא בעלמא היא. ודוחק. ובהגהות מצפה איתן (כריתות ח.) תירץ, שיש לחלק בין אשה שהפרישה קרבן על הלידה הראשונה קודם הלידה השנייה, שאז גם רשב"ג מודה שעליה להביא שני קרבנות, כתנא דברייתא; לבין אשה שלא הפרישה קרבן בינתיים, שדי לה בקרבן אחד.

ועוד יש לומר - הוסיף מצפה איתן - דהאי "זאת" מיבעי ליה לדרשה אחריתא (שהובאה בילקוט, פרשת תוריע, ע"ש רמז תקמט), ולפי תירוץ זה אכן יש מחלוקת בין ת"ק לרשב"ג לעיקר הדין, שלא כראב"ד (בפירושו לתוי"ב, שהובא לעיל), אם לא שנאמר שגם ת"ק דמתניתין ס"ל כרשב"ג ושניהם חלוקים על תנא דברייתא הנ"ל. וראה להלן בשיטת רבנו גרשום אפשרות נוספת.

שיטת רבנו גרשום וסיעתו

חשוב להביא את דברי רבנו גרשום בבבא בתרא (קסו): "שמלמדין אותה לומר שהיא מביאה על לידה אחרונה או על זיבה אחרונה ופוטרת את הראשונות... ואין השאר עליה חובה, משום דאחרון פוטר את כולן". יסוד הדברים בגמ' בכריתות

(ח), על המשנה שלנו. שם חולקים רבי יוחנן בן נורי ורבי עקיבא בברייתא, האם יש לה לומר שהוא על לידה מסוימת דווקא, או שאין צורך, והעיקר שתיבא קרבן אחד, ומותרת בקדשים. רבי יוחנן בן נורי סובר "תאמר על האחרונה", כלומר, עליה לומר שהקרבן הוא על הלידה האחרונה, ורבי עקיבא אומר "תאמר על אחת מהן ותפטר", לא משנה על איזו מהלידות הקרבן בא. ומפורש בגמ' דבחישינן לפשיעה פליגי (שמא תפשע ולא תביא), דריב"נ סבר חישינן לפשיעה, ור' עקיבא סבר לא חישינן לפשיעה.

ובכן, מפרש רבנו גרשום, שניהם, ריב"נ ור"ע, סוברים שאין השאר עליה חובה, ומביאה על אחת (ונחלקו אם על האחרונה דווקא או לא) ופטורה על השאר. וזה כגרת הספרים לפנינו בכריתות שם, דאף בדר"ע גרסינן "ותיפטר". וה"פשיעה" שחוששין לה היא שמא לא תביא כלל קרבן (כך גם פירש זאת רגמ"ה בכריתות). נמצא איפוא, דריב"נ ור"ע תרווייהו כתקנת רבן שמעון סבירא להו. כן נראה גם מרשב"ם בב"ב (ד"ה ואין השאר) וכן כתב ריטב"א (ב"ב שם) בשמו, וכעין זאת תוס' שם (ע"ב סוף דיבור ראשון, בהג"ה) בשם פירוש אשכנזים. דברים אלו עולים יפה עם הביאור השני שהבאנו לתקנה, ועם מה שציטטנו שם בשם הראב"ד (בפירושו לת"כ).

מדברי רשב"ם משמע שפוסק כרבי עקיבא (וכ"כ בשמו הריטב"א), שתאמר על אחת ותיפטר, דכלל הוא שהלכה כרבי עקיבא מחברו (כתובות פד:). אבל רבנו גרשום כתב "שמלמדין אותה לומר שהיא מביאה על לידה אחרונה", משמע שפוסק כריב"נ דחייש לפשיעה, וצ"ע מדוע.

אבל רש"י בכריתות מחק מלת "ותיפטר", ומפרש שלדעת ריב"נ ור"ע השאר עליה חובה (כמ"ש להדיא בד"ה ועל הוודאי), כתנא קמא, ופליגי בקרבן האחד שמתיר אותה בקדשים, אם צריך לומר "על האחרונה" או לא. לפירוש רש"י, "חישינן לפשיעה" היינו שמא תפשע ולא תביא עוד את שאר הקרבנות שחובה עליה להביא (ע"ש ברש"י ח: בראש העמוד כיצד בא הפתרון לבעיה ע"י שתאמר על האחרונה).

שיטות הרמב"ם והראב"ד

הרמב"ם פוסק (הל' מחוסרי כפרה א, יז): "היו עליה חמש לידות ודאות וחמש זבות ודאות - מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים, והשאר עליה חובה". לכאורה, הרמב"ם דוחה את תקנת רבן שמעון מן ההלכה, ופוסק כתנא קמא. כס"מ ולח"מ כותבים, שהשמיט דברי רשב"ג כיוון שהוראת שעה היתה, ולא נקבעה לדורות.

הסבר אחר שמובא בלח"מ (שם, ובדפוסים הישנים מודפס בסוף הל' מחוסרי כפרה),

שהרמב"ם גרס במשנה בדברי רשב"ג כגרסת רבנו תם "והשאר עליה חובה", וכדלעיל (הסבר ה), שרשב"ג רק הודיע את ההלכה הקיימת שלאכילה בקדשים די בקרבן אחד, אבל ודאי שהשאר עליה חובה (כ"כ גם ערוך לנר כריתות ח).

דברי הרמב"ם בפירוש המשניות (כריתות א, ז, לגרסת רוב הספרים) עומדים בסתירה לפסיקתו במשנה תורה, ששם כתב "והלכה כרשב"ג". הלח"מ מסביר שהרמב"ם חזר בו ממה שכתב בפיהמ"ש. אבל גרסת הרב יוסף קאפח בפיהמ"ש היא "ואין הלכה כרשב"ג" (עין ר"י קורקוס, הל' מחוסרי כפרה שם), ולפ"ז הרמב"ם לשיטתיה אויל ואין סתירה בדבריו.

הראב"ד משיג על דברי הרמב"ם: "היו עליה חמש לידות ודאות וכו'. א"א, הא דלאו כהלכתא, שהרי משנה אחרונה אמרו אין השאר עליה חובה! ואולי יש הפרש בין משהה קרבנותיה מזידה למשהה אנוסה".

אותה "משנה אחרונה" היא תקנת רשב"ג, וכמו שמעירים הכס"מ והלח"מ, הראב"ד סבור כפירוש רש"י, שרשב"ג עקר דין תורה משום עת לעשות לה', וסבור שתקנתו נאמרה לדורות ולא לשעה בלבד.

ומדברי הראב"ד בפירושו לתורת כהנים (פרשת תזריע), ברורה דעתו - הוא מסביר כדברי התוס' בכריתות (הסבר ב לעיל), שרשב"ג לא בא לעקור דין תורה, אלא מדמי לה לטבילות מעיקר הדין, וגם רבנן מודים לו בעיקר הדין, אך לא רצו לגלות את ההיתר כדי שלא תפשע להימנע מקרבן עד ללידה הבאה כדי להיפטר בקרבן אחד.

ומה שכתב ראב"ד בסוף דבריו כבר נתבאר בדברי הכס"מ: "ומ"ש 'ואולי יש הפרש בין משהה קרבנותיה מזידה למשהה אנוסה', כלומר שאע"פ שרשב"ג תיקן לדורות - לא תיקן אלא למשהה אנוסה, לא למשהה מזידה" (ועין ערוך לנר כריתות ח).

תקנת רשב"ג כתקדים הלכתי

אחרונים מביאים את תקנת רשב"ג בדיון לגבי מציאות שבה סוחרים גויים הפקיעו את מחיר הדגים בידעם שהיהודים חפצים לענג בהם את השבת.

נשאל על כך ר' מנחם מנדל קרוכמל, חברו של הט"ז ובעל שו"ת **צמח צדק** (סי' כח): "פעם אחת היו הערלים מוכרי דגים מייקרים השער, לפי שראו שהיהודים קונים לכבוד השבת ואין מניחין בשביל היוקר. ועשו הקהל הסכמה ששום אדם לא יקנה

דגים שני חדשים. ושאלו התלמידים אותי אם רשאי לעשות כן כיון דכבוד שבת הוא... **תשובה.** יראה דשפיר דמי למיעבד כך, מהא דאיתא במתני' סוף פרק א' דכריתות מעשה שעמדו קינין בירושלים בדינר זהב... הרי אפילו בדבר דאורייתא היקל (רשב"ג) משום היוקר, כל שכן קניית דגים דאינו אלא לכבוד שבת. אף על גב דכבוד שבת נמי דאורייתא הוא, דכתיב (ישעיה נח, יג) 'וקראת לשבת עונג'... הרי מבואר דמדאורייתא בכל מילי דעשאו לכבוד שבת סגי, ולא דוקא דגים. והא דאמר רב יהודה אמר רב דצריך לענגו בדגים גדולים (שבת קיח:) - היינו מאן דאית ליה ברווחה ויכול למצוא בנקל. אבל למאן דלית ליה - סגי בכל מילי. וכן כתב הטור או"ח בסימן רמ"ב. לכך אם על ידי זה שקונים לכבוד שבת דגים מתייקר השער - שפיר דמי לעשות תיקון שלא יקנו דגים כלל לכמה שבתות כדי שיחלוף וע"ש באורך.

את מסקנת הצמח צדק מביא **המגן אברהם** בריש הלכות שבת (סימן רמב ס"ק א).

אפשר להסתייג מהראיה שהביא הצמח צדק מתקנת רשב"ג, ולומר שהתקנה נבעה מחשש שהנשים תאכלנה קדשים בטומאת הגוף, כמוכח מרש"י בכריתות, ולא נבעה רק מהצורך להחזיל את המחיר, ולכן אין ללמוד ממנה לכאן. ואכן, באחרונים יש הסתייגות מההשוואה בין הנידונים. וכן דוחה **הפרי מגדים** (או"ח שם) את ההשוואה: תקנתו של רשב"ג היתה לבטל קרבנות בשב ואל תעשה כדי שלא תבואנה לאכול בטומאה בקום ועשה, ואילו בדגים באים לבטל מצוות עונג שבת (זמן מסוים) בשב ואל תעשה כדי שלא יתבטלו ממנה (הרבה) בשב ואל תעשה. עוד הבדל כתב הפמ"ג: בתקנת רשב"ג, שהיתה לשעה, כשירד מחיר הקינים (וממילא פג תוקף התקנה) היה על כל אשה להביא את כל הקרבנות שהחסירה, אבל כאן - אי אפשר להשלים את כל השבתות שנתבטלו בהן ממצוות עונג שבת של אכילת הדגים. כיוצא בזה כותב **החתם סופר** (או"ח שם; וכן ערוך לנר כריתות ח.). **ערוך לנר** (כריתות ח.) **ופני שלמה** (ר' שלמה גאנצפריד, בחידושי לבבא בתרא קסו.) מקשים, ששיטת רש"י בביאור התקנה יחידאית היא ורוב הראשונים חלוקים עליה, ויש לפרש את המשנה כאחד ההסברים האחרים שהבאנו לעיל, שרשב"ג לא עקר דין תורה, וא"כ אין להביא משם ראיה לעקור עונג שבת כדי להחזיל את המחיר.

ובכל זאת, מסקנת הצמח צדק לא נדחתה מן ההלכה. החתם סופר כותב שם בהמשך דבריו: "מכל מקום נכון לתקן ולשבר מלחעות מייקרי השער, אבל ללמוד מזה למקום אחר צ"ע." **המשנה ברורה** (שם ס"ק ב) מביא עוד אחרונים בזה: "אם מוכרי הדגים מייקרין השער נכון לתקן שלא יקנו דגים איזה שבתות עד שיעמוד

השער על מקומו. והנה בבה"ט הביא דלא יעשו תקנה רק אם הוסיפו המקח יתר על שליש מכמו שהיה מקדם. אבל בא"ר ובפמ"ג כתבו דאף פחות משליש יוקר יש לעשות תקנה, משום עניים. עוד כתב שם דאין בזה משום בטול מצות עונג, דיש לענג השבת במאכלים אחרים. אם תקנו לאסור לאכול דגים כמה שבתות ואחד קנה מקודם - מותר" (ראה כף החיים סי' רמב ס"ק יב-טו, וראה גם כרם שלמה. ועיין עוד בשרית בנין אב לרב אליהו בקשי-דורון, חלק ב, סי' טז).

הערות במשנה

רבן שמעון בן גמליאל

מי הוא רבן שמעון המוזכר במשנתנו?

היה לנו לומר שמסתמא זהו רבן שמעון אביו של רבי יהודה הנשיא (ב"מ פד:), בנו של רבן גמליאל [דיבנה] ובן דורם של תלמידי רבי עקיבא, שהמשניות מלאות בדברי תורתם (עיין הוריות יג: ויבמות סב:). מסתמא זהו רשב"ג שמוזכר הרבה בש"ס.

אבל אי אפשר לומר כן, שהרי רשב"ג אביו של רבי (שהוא רשב"ג השני) חי עשרות שנים אחרי חורבן בית שני, ובמשנתנו מדובר בקרבנות הקרבים בימי הבית! אלא על כרחנו במשנתנו זהו רבן שמעון בן רבן גמליאל הזקן בן רבן שמעון בן הלל הזקן (עיין תוס' יו"ט למשנתנו, ועיין סדר הדורות). הוא רשב"ג הראשון, שחי בסוף ימי הבית (והוא אביו של ר"ג דיבנה), כההיא דתניא (שבת טו:): "הלל ושמעון גמליאל ושמעון - נהגו נשיאותן בפני הבית מאה שנה" (ופרשי": "הלל ושמעון - רבן שמעון בנו של הלל היה. ורבן גמליאל - הוא רבן גמליאל הזקן. ושמעון - הוא רבי שמעון הנהרג עם הרוגי מלכות, והוא היה אביו של רבן גמליאל דצעריה לר' יהושע בן חנניה [ברכות כו:]). ושעשה מחלוקת עם רבי אליעזר בן הורקנוס (ב"מ נט:). בפני הבית - בעוד הבית קיים. מאה שנה - אחרונים שלפני החורבן התחיל נשיאותו של הלל, ופרנסו אלו ארבע דורות מאה שנה" (ע"כ). עליו נאמר (סוכה ג:): "אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל, כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל שמנה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת, ואין נוגעות זו בזו. וכשהוא משתחוה נועץ שני גודליו בארץ ושוחה, ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן".

רשב"ג דידן נהרג עם רבי ישמעאל [בן אלישע כהן גדול] סמוך לחורבן בית המקדש השני ונמנה עם עשרת הרוגי מלכות. ואיתא בטור (או"ח תקפ:): "בכ"ה [בסיון] נהרג רשב"ג ורבי ישמעאל ורבי חנינא סגן הכהנים".

עמדו קינים בו ביום ברבעתים

”מעשה שעמדו קינים בירושלים בדינרי זהב”. בתחלה היה מחירו של כל קן (זוג תורים או בני יונה) דינר זהב, השווה ל-25 דינרי כסף. בסוף “עמדו קינים בו ביום ברבעתים”. כמה זה?

מפרש רש”י: “שני קינין בשני רביעית דינר כסף”. דהיינו, קן אחד ברובע דינר. נמצא שהמחיר הוול ועמד על אחד למאה (ב-25 דינרי כסף 100 רבעים). כ”כ הרמב”ם בפיהמ”ש, רשב”ם (ב”ב קסו:) וברטנורא. כך מפרשים גם התוס’ (יומא נה: ד”ה ונברור; ועוד, עיין להלן). רשב”ם ותוס’ הנו’ מוכיחים פירוש זה מדברי הגמ’ בס”פ שני דכריתות (י:), המחשבת את היחס בין שווי הקרבנות הבאים בעשירות, בדלות ובדלי דלות: “דכבש בן שנה בסלע, מדכתיב (במדבר ו, יב) כבש בן שנתו, ותנן: עמדו קינין בו ביום ברבעתים, ומדחס רחמנא עליה דדלות למיהוי חד משית עשר בעשירות - חס רחמנא עליה דדלי דלות למיהוי חד משית עשר בדלות...”. משמע שקן היינו אחד מששה עשר בסלע, ובסלע ארבעה דינרים, נמצא ערך הקן רבע דינר.

במס’ ראש השנה (לא: ד”ה צריך שיפריש) מפרש רש”י באופן שונה. הגמ’ שם עוסקת בתקנותיו של ריב”ז אחרי החורבן, שאחת מהן היא ביטול ההוראה ש”גר שנתגייר בזמן הזה צריך שיפריש רובע לקינו”. על כך כותב רש”י “רובע שקל, דהיינו חצי דינר, והן הן דמי קן, כדתנן עמדו קינין בו ביום ברבעתים”. לפירוש זה, שהמחיר הוול מדינר זהב אחד לחצי דינר כסף, נמצא שהוול ועמד על אחד לחמשים (2%). ואולי לזה מתכוון רש”י בכריתות (ה:). בפירושו השני: “לישנא אחרינא, רבעתים - לשון חצי הוא”.

פירוש שלישי יוצא מדברי רש”י במסכת יומא (נה:). הגמ’ שם עוסקת בדעתו של רבי יהודה ש”לא היו שופרות לקיני חובה מפני התערובות”, שחשש לתערובת של חטאת שמתו בעליה (שמא ימות אחד מבעלי המעות ותהיה בשופר תערובת). “ונברור ארבעה זווי ונשדי במיא, והנך נישתרו!”, פרש”י (ד”ה ונברור): “ונברור ארבע זווי - דמי החטאת. וזווי פשיטי קאמר, זווי מדינה, שיש שמונה מהן בזווי צורי, והן דמי פרידה אחת, דתנן: עמדו קינין בו ביום ברבעתים (כריתות ה:), עיין מהרש”א ביומא, והרובע הוא חצי דינר צורי שהוא ארבעה זווי מדינה”. כלומר: חצי דינר (צורי, שהוא ארבעה “זווי מדינה”), הוא “רבעתים” האמור במשנתנו, וזה מחירו של עוף בודד. לפי זה, מחיר הקן - שני עופות - הוא דינר (צורי) אחד. נמצא, שמחיר הקינים הוול מדינר זהב ועמד על דינר כסף אחד, שהוא אחד מ-25 מן הממחיר

המקורי (4%). כיוצא בו יש בתוס' במנחות (קז: ד"ה כבש) בשם רש"י למס' ראש השנה (לא:), שלא כנדפס לפנינו, עיין לעיל), שמדובר ברבע הסלע, שהוא דינר אחד.

תוס' במנחות (קז: ד"ה כבש) מביאים את שלושת הפירושים, ודוחים את שני האחרונים מכוח הגמ' בכריתות לגבי "חד משית עשר בעשירות" (י:). מסקנתם בכמה מקומות (מנחות שם, ר"ה לא: ד"ה רובע, יומא נה: ד"ה ונברור, ב"ב קסו: ד"ה רבעתים ועוד) כפירוש הראשון - **רבע דינר לקן**.

הגמ' בראש השנה (לא:), ובכריתות (ט) על "גר צריך שיפריש רובע לקינו" יכולה להתפרש בקלות לכל אחד מן הפירושים: לפירוש הראשון רובע דינר, לפירוש השני רובע שקל (שקל הוא שני דינרים), שהוא חצי דינר, ולפירוש השלישי - רובע סלע, דהיינו דינר אחד.

את הגמ' ביומא (נה:), שמשמע ממנה שארבעה זוזי מדינה, שהם חצי דינר צורי, הם מחיר קן, מפרשים (תוס' מנחות קז: ועוד) שהגמ' נקטה בפשטות את המחיר לפי השער שהיה בימי האמוראים, או שארבעה זוזי לאו דווקא, אלא כך דרך הש"ס בכמה מקומות לנקוט סכום זה של ארבעה זוזי (ע"ש).

דבר תמוה הוא, שבשלושה מקומות כותב רש"י שלושה פירושים סותרים. אמנם על כוונת רש"י ביומא אפשר להתווכח, וכבר הזכרנו שתוס' במנחות מביאים בשם רש"י ביומא כפירוש השני (וכ"כ תוספות ישנים בשמו ביומא נו. ד"ה ונישקול), שחצי דינר הוא מחיר קן (ולא פרדה אחת). הערוך לנר (כריתות ט. על רש"י, ע"ש באורך) כותב: "לכן ס"ל לרש"י דהסוגיות חלוקות, כדאשכחן בכמה מקומות סוגיות הפוכות וחלוקות, והסוגיא דיומא ס"ל דרובע שקל הוא, והסוגיא דכריתות ס"ל דרובע דינר הוא". כלומר, כיוון שמהסוגיא בכריתות (י:) מוכח שמחיר הקן הוא רובע דינר, ומן הסוגיא ביומא (נה:) עולה שהוא "ארבעה זוזי פשיטי" דהיינו חצי דינר - יש לומר שהסוגיות חלוקות, ולכן רש"י מפרש פעם כך ופעם כך'.

1 יש להעיר, כי המשמעות המילולית של "רבעתים" אינה מוסכמת. לא הכל מסכימים שכן היא הגרסה, ויש כמה אפשרויות לפרש את המשפט. תוס' במס' בבא בתרא (קסו: ד"ה רבעתים) כותבים: "ונראה דגרס רבעתים ולא רבעתיים, מאחר שהוא רובע דינר, כדפרישית, דאי גרסי רבעתיים - אי"כ צריך לפרש דהיינו שתי רבעי חצי דינר, דהיינו נמי רובע דינר, וזה לא היה שום חשבון". לפי זה, אין הבדל במשמעות העניינית בין שתי הגרסאות: לגרסה הראשונה "רבעתים" (או "ריבעתין") זו מילה בפני עצמה שפירושה רובע דינר; ולגרסה השנייה - "רבעתיים" - היינו שני רבעים ממצצית הדינר (2%²%), שהם רבע דינר. מה שקשה לתוס' על פירוש זה, שאין היגיון בשימוש בלשון מסורבלת כזו, ועדיף לומר 'רובע דינר' מאשר 'שני רבעים של מצצית הדינר'. פירוש אחר שמתאים לגרסה "רבעתיים" בשני ירדין, או להסבר שזו צורת רבים של רבע: היינו שני רבעי דינר,

רבנו גרשום בבבא בתרא (קסו.) גורס "ריבעתן", ומסביר: "ונתזולו קינין עד שעמדו בריבעתן - היינו חצי דינר כסף. ולא משום הכי קרי ריבעתן דליהוי רביעי, אלא חצי קרי ריבעתן". ובכריתות (ח. מודפס בדף ט:.) גורס "ברבעתיים", ומפרש: "בחצי דינר של כסף, שבלשונם ובלשון הברייתא קורין לחצי דינר ריבוע". כיוצא בו בספר הערוך (ערך רבע), וגרסתו "ריבעתיין". ויש להעיר, שמדבריו אלו של רבנו גרשום נראה שמפרש שמחיר הקן חצי דינר. אבל בפרק שאחריו (ט. לגבי גר שנתגייר צריך להפריש רובע לקינו, מודפס ריש י:.) כותב "צריך שיפריש רובע דינר לצורך קינו", ובהמשך (י:.) מודפס בדף יב.) כותב בפשטות "דרובע דינר דעמד בו קן אשה אחת זהו י"ו בסלע", כמוכח שם בגמ'. לכן נראה שמה שכותב שהוא חצי דינר הוא מחיר שני קינים, אבל קן אחד - ברבע דינר.

וצ"ל דה"ק: ועמדו קינין - שני קינין, ברבעתיים - בשני רבעי דינר, הא קן אחד ברובע אחד. לתוס' קשה על כך, שאין סברה שהתנא נקט דרוקא שני קינין בשני רבעים, למה לא יאמר, נניח, שלושה קינין בשלושה רבעים? אפשר לפרש עוד, ש"עמדו קינים ברבעתיים" היינו: קינין דעלמא עמדו ברבעים דעלמא, כל קן רובע דינר, כמו שאדם אומר "נמכרו סוכריות בחצאי שקלים", כאומר: כל סוכרייה בחצי שקל (בעין זה בגמ' יבמות כו: "חולצות דעלמא"; ובסנהדרין כו.). ובאותו עקרון אפשר להגיע לתוצאה אחרת: "עמדו קינים" - דעלמא, "ברבעתיים" - בשני רבעים, והיינו חצי דינר, לכל קן. כך מסביר ערוך לנר (כריתות ט. על רש"י) את הפירוש השני ברש"י בכריתות.

יש לציין, שלא כל הראשונים שווים עם הניתוח של התוס' ביחס לגרסה, והחלוקה שלהם בין הגורס ב"יד אחת לגורס בשתי יו"דין אינה רווחת אצל כולם. רש"י בכריתות (ח. ותוס' בב"ב ה"ל מצטטים אותו ג"כ) מפרש "קינין ברבעתיים" - שני קינין בשני רביעית דינר כסף", ואין כל ראיה שגורס "רבעתיים" בשתי יו"דין.

רכה של תורה

